

DOĞU'NUN KARANLIK HAZİNESİNİ AYDINLATAN ARAŞTIRMACI*

RESEARCHER SHINING LIGHT ON DARKNESS TREASURE OF THE EAST

Ülker ZAKİRKIZI MEMMEDOVA

Doç. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi onuruna Edebiyat Enstitüsü, Bakü/Azerbaycan.
Assoc. Prof., leading researcher Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of Azerbaijan National Academy of Sciences. Baku/ Azerbaijan.
e-mail: u.z.m-9-9@mail.ru

ORCID NO: 0000-0001-2345-6789

Aytek ZAKİRKIZI MEMMEDOVA

Doç. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü, Bakü/Azerbaycan.
Assoc. Prof., Institute of Philosophy and Sociology of Azerbaijan National Academy of Sciences. Baku/ Azerbaijan.
e-mail: a.z.m-9@mail.ru

ORCID NO: 0000-0002-4915-6263

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad. 946989

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 02.06.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 28.07.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.08.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ağustos / August

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Memmedova Zakirkızı, Ü. & Memmedova Zakirkızı, A. (2021). Doğu'nun Karanlık Hazinesini Aydınlatan Araştırmacı. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(6), 1145-1158.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

* Azerbaycan'da Doğu felsefesinin araştırılmasında büyük hizmetleri olmuş Prof. Dr. Zakir Memmedov'un doğumunun 85. yıldönümünde.

Öz: Azerbaycan'da Doğu felsefesinin araştırılmasında Prof. Dr. Zakir Memmedov'un büyük hizmetleri vardır. Alimin kırk yıllık bilimsel faaliyetinin ana yönü, Doğu felsefesi tarihinin ve Orta Çağ'da Müslüman Doğu'sunda ortaya çıkan felsefi talimlerin incelenmesidir. O, Doğu'nun büyük filozof ve düşünürleri arasında önde gelen onlarca Azerbaycanlının isimlerini, hayatlarını ve eserlerini keşfetti. Onun Orta Çağ Azerbaycan felsefe tarihi üzerine değerli araştırmaları vardır. Arapça ve Farsça bilen alim, araştırmalarını orijinal kaynaklara dayanarak tetkik etmiştir. Makale, Zakir Memmedov'un hayatı, eğitimi ve faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. Burada, araştırmacının bilimsel çalışmasının özü ve yönleri ayrı ayrı sunulmaktadır. Araştırdığı filozof ve düşünürler hakkında bilgiler, dünya görüşleri analiz edildi. Zakir Memmedov'un kariyeri boyunca ana hedeflerinden biri, Azerbaycanlı şahsiyetlerin çalışmalarına öncelik vermektir. Çeviri eserler de alimin yaratıcılığında özel bir yere sahiptir. Faaliyeti Azerbaycan'da Doğu felsefesi tarihinin incelenmesi ve öğretilmesi ile bağlantılıdır.

Anahtar kelimeler: Zakir Memmedov, Doğu felsefesi, Azerbaycan Felsefesi, Felsefe Tarihi

Abstract: Prof. Zakir Mammadov has great services in the research of Eastern philosophy in Azerbaijan. The main direction of the forty-year scientific activity of the scientist is the study of the history of Eastern philosophy and philosophical trainings in the Muslim East in the Middle Ages. He discovered the names, lives, and works of dozens of prominent Azerbaijanis among the great philosophers and thinkers of the East. He has valuable research on the history of medieval Azerbaijani philosophy. The scientist, who is fluent in Arabic and Persian, conducted his research on the basis of original sources. The article provides information about the life, education, and activities of Zakir Mammadov. Here, the essence and directions of the scientist's scientific work are presented separately. Information and worldview regarding the philosophers and thinkers that he studied were analyzed. One of the main goals of Zakir Mammadov throughout his career was to give priority to the work of Azerbaijani personalities. Translation works also have a special place in the scientist's works. His activity was related to the study and teaching of the history of Eastern philosophy in Azerbaijan.

Sayfa | 1146

Key Words: Zakir Mammadov, Eastern Philosophy, Azerbaijan Philosophy, History of Philosophy

GİRİŞ

Prof.Dr. Zakir Cabbar bey oğlu Memmedov, Azerbaycan'da ilim tarihinde Orta Çağ Doğu felsefesinin araştırılması ve tebliği alanında yeri doldurulamaz hizmetleri olan meşhur bilim adamıdır. Onun kırk yıllık bilimsel çalışmaları felsefe tarihinin araştırılmasında önemli bir aşamadır. Alim, ilk kez Azerbaycan'da Müslüman alemindeki ilmi talimleri araştırmış ve bir çok filozofların isimlerini ve eserlerini ortaya çıkarmıştır. Muhtelif

milletlere mensup filozoflardan aslen Azerbaycanlıların da olması Azerbaycan ilim tarihinin öğrenilmesinde başarılı iş gibi değerlendirilmelidir.

Zakir Memmedov Arap ve Fars dillerini mükemmel bilmıştır. Üniversite'den mezun olduktan sonra bir yıl Asvan'da* mütercim gibi çalışması dikkata alınmazsa, onun bütün faaliyeti ilim ve tahsille ilgili olmuştur. O Azerbaycan'dan olan onlarla filozofun, düşünürün hayatı, eserleri hakkında değerli kitapların ve makalelerin yazarıdır. Bu şahsiyetlerin araştırılması Azerbaycan'da onun ismiyle alakalıdır. Bilim adamının araştırmaları Arap ve Fars dillerinde olan Orta Çağ kaynaklarına dayanmaktadır. Çoğu zaman dünyanın muhtelif kütüphanelerinde korunan kitapların ve el yazılarının suretini kendi parası ile elde etmiş, araştırmıştır.

2021'de Zakir Memmedov'un doğumunun 85 yılıdır. Azerbaycan'da Doğu felsefesi tarihinin araştırılmasında yeri doldurulamaz hizmetleri olan bu fedakar alimin hatırlanması onun anısına ihtiramdır.

Zakir Memmedov'un Hayatı

Zakir Memmedov 16 Ağustos 1936 yılında Ağdam'ın Seyidli köyünde doğmuştur. Ağdam Karabağ'ın zengin doğası ile meşhur ve Azerbaycan'ın kadim şehirlerindendir. 2020 yılında Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in siyaseti ve Muzaffer Ordumuzun gücü sayesinde 27 yıldan sonra Ağdam şehrine kavuşduk.

Zakir Memmedov'un babası Cabbar bey İsmail bey oğlu Velibeyov Şuşa'da dört yıllık okulu bitirmiştir. Cabbar bey Ağdam'ın Baharlı köyünde kendi evinde mevcut döneme uygun yeni bir okulun temelini koyarak burada öğrencilere Arap ve Rus dillerini, tarihi, matematiki öğretmiştir. O Sovyet döneminin faciaları ile hatırlanan 1937'den başlayan "Büyük temizlik" adı ile siyasi tasfiye kampanyasına maruz kalmış ve Sibiryaya sürgün edilmiştir. Cabbar bey'in beraat alacağı zamana kadar Zakir Memmedov'un "siyasi mahkum oğlu" gibi yaşanmasından, takiplerden korumak amacı ile annesinin soyadını kabul etmiştir. Sonralar onun doğum tarihi 1939 yıl gösterilmiştir. Cabbar bey Kasım 1957 yılında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi'nin kararı ile beraat almıştır (Zakirkızı, 2012: 19).

Zakir Memmedov 1947-1957 yıllarında Ağdam'da 1 sayılı ortaokulda eğitim görmüştür. Okul yıllarından çalışkan öğrenci olmakla beraber şiirler yazması ve resim yeteneğine göre de şöhret kazanmıştı. Başarılı eğitimin sonucu olarak 1957'de ortaokulu madalyayla bitirmiştir. 1957 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde (şimdiki Bakü Devlet Üniversitesi)

* Asvan Güney Mısır'da Nil ırmağı kıyısında bir kent ve turizm merkezidir.

Şarkiyat Fakültesi'nde yeni Arap Dili ve Edebiyatı bölümü açıldı. Zakir Memmedov 1957-1962 yıllarında bu bölümde eğitim almıştır. Öğrencilik döneminde onun şiirleri ve Arapça'dan çevirileri Üniversite gazetesinde yayınlanmıştır (Zakirkızı, 2012: 48).

Üniversite'yi bitirdikten sonra Zakir Memmedov 1962 yılının Ağustos ayından Azerbaycan SSCB İlimler Akademisi'nin (şimdiki Azerbaycan Milli İlimler Akademisi) Şarkiyat Enstitüsü'nde küçük bilimsel işçi görevinde çalışmaya başlamıştır. O, 1962 yılının Eylül ayından 1963 yılının Eylül ayına kadar Mısır'da, meşhur Asvan Barajı'nın şantiyesinde çalışmıştır. Zakir Memmedov Asvan'da çalışan ilk Azerbaycanlı ve Azerbaycan'dan tek Arapçadan tercüman olmuştur. O bu bir yıl boyunca yerel lehçeni öğrenmekle beraber ırelideki faaliyeti için Arapça bilimsel kitaplar da toplamıştır. Zakir Memmedov Azerbaycan'a döndükten sonra bir yıl Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde (şimdiki Bakü Devlet Üniversitesi) ilk kez Mısır dialektinden ders demiştir. O, 1964 yılından hayatının sonuna kadar Azerbaycan İlimler Akademisi'nin Felsefe bölümünde (şimdiki Azerbaycan Milli İlimler Akademisi'nin Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü) çalışmıştır.

Zakir Memmedov 1967 yılında tamamladığı "Siraceddin Urmevi'nin mantığı görüşleri" konusunda doktora tezinin savunmasına 1969'da muvaffak olmuştur. 1974 yılında bitirdiği "Azerbaycan'da XI-XIII asırlarda felsefi fikir" mevzusunda doktora tezi kitap gibi 1978'de basılsa da, savunmasını on altı yıl sonra 1990'da yapa bilmiştir.

Sayfa | 1148

Zakir Memmedov pedagoji faaliyetle de meşgul olmuş, Bakü'de muhtelif üniversitelerde felsefe, Azerbaycan felsefesi tarihi, Doğu felsefesi tarihi üzerine dersler vermiştir.

Zakir Memmedov 1997 yılında Azerbaycan Milli İlimler Akademisi'nin Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü'nde Doğu Felsefesi Tarihi ve Din bilimleri Bölümü'nü kurmuş ve hayatının sonuna kadar başkanlığını yapmıştır. O, 2001 yılında Azerbaycan Milli İlimler Akademisi muhabir üyesi seçilmiştir.

Zakir Memmedov, 2 Mart 2003 yılında Bakü'de vefat etmiştir.

Zakir Memmedov'un Araştırma Yönü

Zakir Memmedov'un bilimsel faaliyetinin büyük bir kısmı Sovyet dönemine aittir. Siyasi ve ideolojik olarak, Sovyet rejiminin bazı özellikleri vardı. Birlik cumhuriyetleri arasında yakın bağlar olmasına rağmen, yabancı ülkelerle herhangi bir iletişimde zorluklar yaşanırdı. Bu zorluk sadece sosyal ve ekonomik hayatta değil, aynı zamanda bilimsel hayatta da hissedilirdi. Bu nedenle, Birlik hududlarından kenarda, yabancı ülkelerden herhangi

kitabı edinmek oldukça zor idi. Doğu dillerini öğrenmeye ilgi duyulmasına rağmen, Orta Çağ kültürü derken esas olarak edebiyat ve tarih araştırılırdı. Doğu filozoflarının eserlerine ideolojik talepler gereği bir kayıtsızlık vardı. Mahiyetini araştırmadan filozofların ve düşünürlerin görüşlerinin dini içerikli olduğu iddia edilirdi. Bu nedenle Doğu felsefesi araştırılmasında iki problem vardı. Birincisi, muhtelif Doğu ülkelerinde yayınlanan kitapların ve dünya kütüphanelerindeki mevcut eski el yazmalarının edinilmesidir. Diğeri ise araştırılan fikirlerin kamuoyuna kabul ettirmek idi. Zakir Memmedov bilimsel faaliyeti sırasında bu iki zorlukla karşılaştı. Alimin tüm araştırmaları ilk kaynaklara dayanıyor, bu eserlerin Azerbaycan'a getirilmesinde büyük çaba sarf etmiştir.

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi muhabir üyesi, Prof. Dr. Zakir Memmedov kırk yıllık faaliyeti süresinde "Doğu'da profesyonel filozoflar yaşamamışlar, yaratıcılığında çok küçük materyal olan Behmenyar istisnadır" iddialarına ilmi araştırmaları ile tekzip etmiştir. XX. yüzyılın 60 yıllarında gergin araştırmalar yapan alim, Doğu dillerinde yazmış Azerbaycan filozoflarının ve düşünürlerinin dünyanın muhtelif ülkelerinde basılmış, bununla beraber el yazması şeklinde korunan zengin mirasını aşkarlamış, onların felsefesini (ontoloji ve gnoseoloji), mantığını, sosyo politik ve etik görüşlerini araştırmıştır. Zakir Memmedov bilimsel yaratıcılığının başında Arap, Fars dillerinde nadir bilimsel keşiflerden sonra bir çok önemli filozoflarımız hakkında genel olarak Afzeleddin Huneci, Siraceddin Urmevi, Şihabeddin Suhreverdi hakkında ayrıca makaleler yayınlamıştır (Memmedov, 2010).

Orta Çağ Azerbaycan'da genellikle müslüman Doğu ülkelerinde yüksek ilerleme ve gelişme dönemi idi. "Felsefe tarihi teorik düşünme yeteneğini geliştirmek ve olgunlaştırmak için tek vasıta"dır" düşüncesini ileri süren Zakir Memmedov bunun için kırk yıla yakın sürede ilmi araştırmalar aparmış, Orta Çağ'da Doğu'da, Azerbaycan da dahil olmak üzere dini felsefe ile beraber ilmi felsefenin de mevcudiyetini ispatlamıştır. Alimin eserlerinden anlaşılır ki mukemmel dini felsefi talimlerle yanaşı yetkin ilmi felsefi sistemler oluşmuştur. X. yüzyılda Türk filozofu Abu Nasr Muhammed Farabi'nin hazırladığı Doğu peripatetizmini, Azerbaycan'da Behmenyar (993-1066), Afzeleddin Huneci (1194-1248), Siraceddin Urmevi (1198-1283) ve başka önemli natüralist filozoflar geliştirmişler. O dönemde tüm doğa ve matematik bilimleri (fizika, kimya, tıp, mekanik, hesap, geometri, cebir, astronomi ve başka) peripatetik felsefe çevresinde cemlenmişler. XII. yüzyılda Azerbaycan filozoflarından Aynalkudat Miyaneci'nin (1131 yılında 32 yaşında idam edilmiş) Panteist talimi ve Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin (1191 yılında 37 yaşında idam edilmiş) İşrakilik talimi felsefi

bir okula oluşarak asırlar boyu yetenekli filozoflar için örnek olmuştur. Onların fikirleri sonralar Avrupa ülkelerine nüfuz etmiştir. Dünya felsefesi tarihi Orta Çağ'da (1000 yıllık devirde) Doğu, hususen Azerbaycan filozoflarının sayesinde ilmi felsefi talimlerden hali olmamıştır. Tüm bunları Zakir Memmedov otuzdan fazla kitapda (yayınlanmış ve yayınlanmamış) ve 250 fazla makalede anlatmıştır (Memmedov, 2010).

Zakir Memmedov Azerbaycan'da Aynalkudat Miyaneci'nin felsefi mirasının tek araştırmacısıdır. Alim ilmi araştırmaya başladığı yıllardan sufizmde panteist sistemi ilk kez İbn Arabi (1165-1240) tarafından hazırlanması hakkında yanlış iddiaları ilmi esaslarla tekzip etmiş, İbn Arabi'den yarım asır önce sufizmin panteist felsefesinin Aynalkudat Miyaneci tarafından yaratıldığını kaynaklarla ispatlamıştır (Memmedov, 1978: 154).

"Felsefe tarihimiz geciktirilmez gerekli işi mevcut kaynakların Arap ve Fars dillerinden Azerbaycan diline çevrilmesi, aynı zamanda Azerbaycan felsefesinin bilimsel tarihini kamuoyuna aktarmak" düşüncesiyle yanan Zakir Memmedov kendi araştırmalarında bu prensipi takip etmiştir.

İslam aleminin felsefesi ve İslam felsefesi tabirleri arasında fark vardır. Zakir Memmedov ilk kez olarak bu konulardan bahsetmiş ve yazmıştır: "İslam aleminin kültürü, ilmi, felsefesi vb." yerine "İslam kültürü, ilmi, felsefesi vb." söylemeleri karışıklık yaratır. İbn Sina, Behmenyar, İbn Rüşd, Aynalkudat Miyaneci ve Şihabeddin Suhreverdi'ni mükemmel ilmi felsefi talimlerine, bağımsız doktrinlere göre sıkıntı görmüş ve işkencelere maruz kalmış bu filozofları Ebu Hamid Gazaliyle genellikle skolastlar ile bir mevkide tutup, onları "İslam felsefesine" dahil etmek doğru değildir (Memmedov, 1999: 23).

Zakir Memmedov'un araştırmalarına kadar Behmenyar'ın "Maudu ilm ma bad et-tabia" ve "Maratib el-maucudat" isimli küçük hacimli iki risalesi biliniyordu. Araştırmacı filozofun iri hacimli "at-Tahsil" eserinin mevcudluğunu aşkarlamıştır. Onun sıkı çalışması sayesinde bu risale Azerbaycan'a getirildi. Alim "at-Tahsil" eserini ilk kez bilimsel araştırmalarında tamamen kullandı.

Zakir Memmedov ilk kez büyük filozof, matematik, rubailer ustası gibi meşhur Ömer Hayyam'ın (1048-1131) Behmenyar'ın öğrencisi olduğunu yazmıştır. Araştırmacıya göre Behmenyar'ın fikirlerinden oluşmuş felsefi okulun gelenekleri Nesireddin Tusi ve onun okul temsilcileri tarafından geliştirilerek Doğu peripatetizminin son büyük temsilcisi Recebeli Tebrizi'de (...-1669) son bulmuştur (Memmedov, 1994: 5).

Zakir Memmedov Doğu, özellikle Azerbaycan filozoflarının eserlerini, nadir el yazmaların mikrofilmlerini, basılı kitapları ülkeye getirerek bu

kaynaklarla Orta Çağ filozoflarının talimlerini kapsamlı ve geniş anlamda araştırmıştır. Azerbaycan'da onların tek araştırıcısı olmuştur. O dünyaca meşhur filozoflarımızın mirasını araştırmakla birge bilimsel topluluk tarafından tanınmaları için de çalışmıştır.

Zakir Memmedov'un teşebbüsüyle Azerbaycan İlimler Akademisi Reyaset Kurulu İşrakilik taliminin kurucusu şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin vefatının 800. yıldönümü ile ilgili karar kabul etmiştir. Bu karara göre 25 Aralık 1991 yılında Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsünde işraqi filozofun yıldönümü kutlanmıştır (Zakirkızı, 2012: 88).

Zakir Memmedov'un girişimi ile Behmenyar'ın doğumunun 1000. yıldönümünü 1993'de düzenlemek amacıyla Azerbaycan İlimler Akademisi Reyaset Kurulu ve Bakanlar Kurulu kararlar almıştır. Bu vesileyle Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü'nde üç bilimsel oturum, bir çok üniversitelerde kongreler düzenlenmiştir (Zakirkızı, 2012: 90-92).

Zakir Memmedov'un teşebbüsü ile 1998'de Siraceddin Urmevi'nin doğumunun 800. yıldönümü ile ilgili Azerbaycan İlimler Akademisi Reyaset Kurulu tarafından karar kabul edilmiştir. O, Siracettin Urmevi'nin, Afzeleddin Huneci'nin doğumlarının 800. yıldönümleri, 1999'da Aynalkudat Miyaneci'nin doğumunun 900. jübile ile ilgili makaleler hazırlamış, dergi ve gazetelerde yayınlanmıştır (Zakirkızı, 2012: 96; Memmedov, 2010).

Zakir Memmedov 2000'de Azerbaycan halkının Umummilli lideri Haydar Aliyev'in Nasireddin Tusi'nin doğumunun 800. yıldönümü ile ilgili verdiği Fermanla Devlet Jübile Komisyon'unun üyesi seçilmiştir.

Alim, Nasireddin Tusi'nin kültürel mirasını, özellikle felsefesini derinlemesine incelemiştir. Zakir Mammadov'un araştırması şunu gösteriyor ki 1266 yılından Maraga rasathanesinde Nasireddin Tusi ile bir yerde çalışan Azerbaycanlı mühendis Kemaleddin Ebu Bekr Mahmud oğlu Selmasi tarafından geliştirilen cihazlar arasında içi boş dünya modeli vardı. Üzerinde iklimlerin tasviri olan bu figür coğrafi küre idi. Yani Zakir Memmedov ilim aleminde ilk yerkürenin alman alimi Martin Böhaym'ın (1459-1507) hazırlaması hakkında fikri ilmi esaslara dayanarak tekzip etmiştir (Memmedov, 1983: 187).

Zakir Memmedov Bakü, Taşkent, Semerkant, Fergana ve Duşanbe vb. şehirlerde düzenlenen bir çok uluslararası kongrelere, sempozyumlara bildirilerle katılmışdır. Araştırmacı Farabi'nin, İbn Sina'nın, Behmenyar'ın, Nizami'nin, Nesimi'nin, A. Bakıhanov'un, M. F. Ahundov'un, İmam Buhari'nin və Ahmed Fergani'nin doğum ve vefat yıldönümleri ile ilgili kongrelerde konuşmalar yapmışdır.

Zakir Memmedov'un hayat ve faaliyeti Azerbaycan Milli İlimler Akademisi ve Merkezi İlmi Kütüphanesi tarafından "Azerbaycan'ın ilim ve kültürel şahsiyetleri" silsilesinden oluşan bibliyografik dizinde kapsamlı bir şekilde yansıtılmıştır (Bakü, 2010).

Zakir Memmedov'un Kitapları ve Tercüme Eserleri

Zakir Memmedov'un bilimsel faaliyeti XX. yüzyılın 60'larından başlamıştır. Faaliyetinin ilk dönemlerinden alimin eserleri Orta Çağ'da yaşamış önde gelen şahsiyetler hakkında gazete ve dergilerde yayınlanmıştır.

Zakir Memmedov'un yayınlanmış bazı kitapları aşağıdakılardır:

1. "Azerbaycan'da XI-XIII asırlarda felsefi fikir" (Bakü, 1978). Burada Orta Çağ'da Doğunun sosyo-politik durumu, oluşmuş talimler, Azerbaycan'dan olan onlarla filozof ve düşünürün hayatı, eserleri ve felsefi bakışları hakkında ilk kez bilgi verilmiştir.

2. "Behmenyar'ın felsefesi" (Bakü, 1983).

3. "Orta Çağ Azerbaycan filozofları ve düşünürleri" (Bakü, 1986). Kitapta yirmi yedi Azerbaycanlı filozof ve düşünürün hayat ve yaratıcılığında bahsedilir. Monografinin genişletilmiş ikinci baskısı Rus dilinde (Азербайджанские философы и мыслители средневековья. Баку, Элм: 1993) yayınlanmıştır.

4. "Siraceddin Urmevi" (Bakü, 1990).

5. "Şihabeddin Yahya Suhreverdi (Kısa bibliyografik bilgiler)" (Bakü, 1991). Kitap düşünürün vefatının 800. yıldönümü ile alakalı hazırlanmıştır. Burada işraki filozofun hayatı ve eserlerinin isimleri, ondan bahseden kaynaklar ve araştırmalar hakkında bilgiler verilmiştir.

6. "Aynalkudat Miyaneci" (Bakü, 1992)

7. "Azerbaycan felsefesi tarihi" (Bakü, 1994). Eser alimin otuz yıllık ilmi araştırmalarının sonucudur. Kitabın değeri dikkate alınarak Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in "Azerbaycan dilinde Latin harfleriyle toplu yayınların uygulanması hakkında" 12 Ocak 2004 yıl tarihli kararı ile yayınlanan kitaplar sırasında "Azerbaycan felsefesi tarihi" monografisi 2006 yılında tekrardan yayınlanmıştır.

8. "Nizami Gencevi'nin felsefi düşünceleri" (Bakü, 2000)

9. "Şihabeddin Yahya Suhreverdi (hayatı, yaratıcılığı ve dünya görüşü)" (Bakü, 2009). Bu kitabı alim kendi yayına hazırlasa da, maalesef vefatından sonra yayınlanmıştır.

Siyasi ve ideoloji düşüncenin Azerbaycan'da değişmesine rağmen Zakir Memmedov'un XX. yüzyılın 60'larından itibaren yayınladığı bilimsel eserleri orijinalliyini, ilmi değerini her zaman koruyur. Buna kanıt alimin muhtelif yıllarda yayınlanmış kitaplarının değişiklik edilmeden 2015'de yeniden "Seçilmiş eserleri" ismiyle yayınıdır (Memmedov, 2015).

O, muhtelif üniversiteler tarafından ders kitaplarının ve ansiklopedilerin hazırlanmasında yakından iştirak etmiştir.

Zakir Memmedov 1969'dan 1970 yılına kadar Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisinde bilimsel bir editör olarak çalışmış, Azerbaycan felsefesi ile ilgili materyalleri ansiklopedide yaygın olarak kullanıma sunmuştur. Şark filozoflarından – Ebu Nesr Farabi, Muhammed Berdei, Esireddin Ebheri, Ebu Necib Suhreverdi, Ebu Hefs Suhreverdi, Şihabeddin Yahya Suhreverdi, Hamadani Aynalkudat Miyaneci, Siraceddin Urmevi, Afzeleddin Xuneci, Eminateddin Tebrizi, Recebeli Tebrizi, Taceddin Urmevi, Kutbeddin Şirazi, Muhammed Halhali, Şemseddin Hoylu, Şihabeddin Hoylu, Şemseddin Hosrovşahi, Muhyiddin Garabaği gibi kırkdan fazla düşünür onun araştırmaları sayesinde on cildlik "Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi"ne dahil olmuştur.

Zakir Memmedov'un yaratıcılığında çevirilerin özel bir yeri vardır. Arap dili bilicisi, büyük alim Tariyel Hasanov'la birge Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin "Akaid el-hukema" risalesini Azerbaycan ve Rus dillerine tercüme etmiştir. Risale orijinalıyla birge her iki dilde ilk kez 1986 yılında yayınlanmıştır. Sayfa | 1153

Alim 1989 yılında Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin "Hayakil en-nur" risalesini Arapçadan Azerbaycancaya tercümesini kitap şeklinde yayınladı.

Zakir Memmedov Yakub Kindi'nin "el-Felsefet el-ula" risalesini, Ebulhesen Aşari'nin "Makalat el-islamiyyin va ihtilaf el-müsəllin" eserlerinden parçaları, Farabi'nin "Üyun əl-mesail" kitabını, İbn Sina'nın "Daneşname"dan fizik bölümünü, "Kitab es-siyase"ni, "Risale fi elm el-ehlak", Behmenyar'ın "Maudu elm ma bad et-tabia" ve "Meratib el-maucudat" risalelerini, "et-Tahsil" kitabından Mantık bölümünü, Gazali'nin "el-Munkiz min ed-dalal" risalesinden bölümleri, Aynalkudat Miyaneci'nin "Zubdet el-hakaik" risalelerinden bölümleri, Ebuhefs Suhreverdi'nin "Avarif el-mearif" kitabından seçilmiş parçaları və başka eserleri Azerbaycan diline ilk kez tercüme ederek, Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin "Hayakil en-nur" ve "Akaid el-hukema" ikinci kez "Şark felsefesi (IX-XII asırlar)" (BDU Neşriyatı, 1999) kitabında yayınlamıştır.

SONUÇ

Azerbaycan'da siyasi rejimin değişmesinden sonra dünya kütüphaneleri ile ilişkiler genişledi, herhangi bir bilimsel materyali sağlamak daha kolaydır. Çağdaş zamanda milli manevi değerlerimize ve felsefi mirasımıza ilgi artmıştır. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi muhabir üyesi, Prof. Dr. Zakir Memmedov, yaratıcılığının yaklaşık otuz yıllık bir dönemini siyasi rejimin kısıtlamaları altında geliştirdi. Tüm zorluklara rağmen, alim, kaynaklara dayanarak eserler yazdı, sovyet döneminin ideolojisi değişse de, bu eserler orijinalliklerini korudular. Karşılaştığı tüm zorluklara rağmen kararlı, cesur adımları ve bilime olan bağlılığı ile birçokundan seçilmiştir. Alim, kırk yıllık bilimsel faaliyeti sırasında Azerbaycan felsefesinin varlığını meydana çıkardı ve tetkik etti.

Araştırmacıları yaşatan onların eserleridir, Zakir Memmedov yazdığı eserlerde yaşar. Bu noktada Büyük Nizami'nin, bilimsel değeri ve derin içeriği olan eserlerin yazarına ebedi hayat verme konusundaki düşünceleri dikkat çekicidir: "Bu manzumeni okuyan vakit Nizami'nin huzurunu sözün arasında bularsan. Her beyitte sana bir sırrı açan kes senden nasıl gizli kalabilir? Yüz yıldan sonra eğer sorarsan "o nerede?" her beyitten ses gelir: "Budur o!"".

Sayfa | 1154

KAYNAKÇA

Memmedov, Z. (2010). "Azerbaycan'ın İlim ve Kültürel Şahsiyetleri" *Silsilesinden Oluşan Bibliyografik*. Bakü: Elm Yayınevi.

Memmedov, Z. (1978). *Azerbaycan'da XI-XIII Asırlarda Felsefi Fikir*. Bakü: Elm Yayınevi.

Memmedov, Z. (1999). Orta Çağ Doğu Felsefesi ve Felsefe Tarihinde Onun Önemi. "Şark Felsefesi (IX-XII Asırlar)". Bakü: Bakü Devlet Üniversitesi Yayınevi. 3-26.

Memmedov, Z. (1994). *Ömer Hayyam'ın Öğretmeni*. Edebiyat Gazetesi, 13 Mayıs, No: 20.

Zakirkızı, Ü. (2012). *Yazarak Yaşayan Alim*. Bakü: Elm Yayınevi.

Memmedov, Z. (1983). *Behmenyar'ın Felsefesi*. Bakü: Elm Yayınevi.

Memmedov, Z. (2015). Seçilmiş eserleri. Bakü: Elm Yayınevi.

Şark Felsefesi (IX-XII Asırlar). (1999). Bakü: Bakü Devlet Üniversitesi Yayınevi.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Sovyet döneminin ideolojik özelliklerine göre, araştırmacılar arasında Orta Çağ Doğu felsefesinin tetkikine ilgi yoktu. Zamanın değişimi ve dünya ülkeleri ile ilişkilerin genişlemesi modern zamanlarda bu alana

olan ilgiyi artırmıştır. Bu gün bilimin çeşitli alanlarındaki fırsatlar genişlemiş ve siyasi kısıtlamalar kaldırılmıştır. Dönemin ideolojik sınırlamalarına rağmen Prof.Dr. Zakir Memmedov'un kırk yıllık bilimsel faaliyeti, Doğu'nun zengin felsefi hazinelerinin araştırılmasına, Azerbaycanlı filozof ve düşünürlerin kültürel mirasının keşfine ayrılmıştır. Zakir Memmedov 16 Ağustos 1936 yılında Azerbaycan Respublikası'nın Garabağ bölgesinin kadim ve güzel şehirlerinden olan Ağdam'ın Seyidli köyünde doğmuştur. O, 1947-1957 yıllarında Ağdam'da 1 sayılı ortaokulda eğitim görmüştür. Başarılı eğitimin sonucu olarak 1957'de ortaokulu madalya ile bitirmiştir. 1957 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde (şimdiki Bakü Devlet Üniversitesi) yeni açılmış Şarkiyat Fakültesi'nin Arap Dili ve Edebiyatı bölümüne dahil olmuş, 1962'de oranı bitirmiştir. 1962 Eylül ayından 1963 yılının Eylül ayına kadar Mısır'da, meşhur Asvan Barajı'nın şantiyesinde çalışmıştır. Zakir Memmedov Asvan'da çalışan ilk Azerbaycanlı ve Azerbaycan'dan tek Arapçadan tercüman olmuştur. O bu bir yıl boyunca yerel lehçeni öğrenmekle beraber gelecekteki faaliyeti için Arapça bilimsel kitaplar da toplamıştır. Zakir Memmedov Azerbaycan'a döndükten sonra bir yıl Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde (şimdiki Bakü Devlet Üniversitesi) ilk kez Mısır dialektinden ders demiştir. O, 1964 yılından hayatının sonuna kadar Azerbaycan İlimler Akademisi'nin Felsefe bölümünde (şimdiki Azerbaycan Milli İlimler Akademisi'nin Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü) çalışmıştır. Azerbaycan filozoflarının telimleri felsefi bir okul haline geldi ve yüzyıllar boyunca tüm Müslüman Doğu ülkelerindeki yetenekli filozoflara örnek oldu. XII. yüzyılda Azerbaycan filozoflarından Aynalkudat Miyaneci'nin Panteist talimi ve Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin İsrakilik talimi felsefi bir okula oluşarak asırlar boyu yetenekli filozoflar için örnek olmuştur. Fikirleri daha sonra sadece İslam dünyasına değil, Avrupa ülkelerine de yayıldı. Kısacası dünya felsefe tarihi, Orta Çağ'da Doğu'nun, özellikle de Azerbaycan'ın filozofları sayesinde gelişmiştir. O Azerbaycan'dan olan onlarla filozofun, düşünürün hayatı, eserleri hakkında değerli kitapların ve makalelerin yazarıdır. Bu şahsiyetlerin araştırılması Azerbaycan'da onun ismiyle alakalıdır. Zakir Memmedov'un ilk kitabı "Azerbaycan'da XI-XIII asırlar felsefi fikir" 1978 yılında yayınlanmıştır. Bu döneme kadar onun muhtelif gazete ve dergilerde Siraceddin Urmevi'nin, Behmenyar'ın, Afzeleddin Huneci'nin, Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin, Şihabeddin Ömer Suhreverdi'nin ve onlarla filozofun hayatını, dünya görüşünü aydınlatan makaleleri yayınlanmıştır. Sonraki yıllarda "Behmenyar'ın felsefesi" (Bakü, 1983) "Orta Çağ Azerbaycan filozofları ve düşünürleri" (Bakü, 1986), "Siraceddin Urmevi" (Bakü, 1990), "Şihabeddin Yahya Suhreverdi (Kısa bibliyografik bilgiler)" (Bakü, 1991), "Aynalkudat Miyaneci" (Bakü, 1992), "Nizami Gencevi'nin felsefi düşünceleri" (Bakü, 2000) gibi kitapları yayınlanmıştır. "Azerbaycan felsefesi tarihi" (Bakü, 1994) kitabı alimin yaratıcılığının en büyük eseridir. Bu monografi Zakir Memmedov'un otuz yıllık ilmi araştırmalarının sonucudur. Kitapta, eski zamanlardan XIX. yüzyılın sonuna kadar Azerbaycan felsefesi tarihi ile ilgili meseleler yansımıştır. "Azerbaycan felsefesi tarihi" kitabının değeri dikkate alınarak Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in "Azerbaycan dilinde Latin harfleriyle toplu yayınların uygulanması hakkında" 12 Ocak 2004 yıl tarihli kararı ile yayınlanan kitaplar sırasında "Azerbaycan felsefesi

tarihi"monografisi 2006 yılında tekrardan yayınlanmıştır. Zakir Memmedov "Felsefe ansiklopedi sözlüğü"nün (1997) yazarlarından ve bilimsel yayın kurulu üyelerinden olmuştur. Burada onun 38 makalesi yayınlanmış ve önemli felsefe bilicisi gibi hakkında bilgi verilmiştir. Zakir Memmedov 7 ciltlik "Azerbaycan Tarihi"nin (kitabın ikinci cildi) (1998) (felsefe bölümü) ve 7 ciltlik "Azerbaycan Edebiyatı Tarihi"nin (felsefe bölümü) ikinci cildinin yazarlarından biridir. Zakir Memmedov 1969'dan 1970 yılına kadar Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisinde bilimsel bir editör olarak çalışmış, Azerbaycan felsefesi ile ilgili materyalleri ansiklopedide yaygın olarak kullanıma sunmuştur. 10 ciltlik ansiklopedide 42 makalenin yazarıdır. Zakir Memmedov önde gelen filozofların bazı eserlerini Azerbaycanca'ya çevirmiş ve yayınlamıştır. Ayrı ayrı yıllarda Bakü'de muhtelif üniversitelerde dersler vermiş, felsefe üzerine ders kitapları ve programların yazımına katılmıştır. Zakir Memmedov'un bilimsel hizmetlerinden biri, tetkik ettiği profesyonel filozofların yıldönümlerinin düzenlenmesi için kararların verilmesine büyük emek sarf etmiş ve bununla ilgili amacına ulaşmasıdır. İshrakilik taliminin banisi Şihabeddin Yahya Sühreverdi'nin vefatının 800. yıldönümü, Behmenyar'ın doğumunun 1000. yıldönümü, Siraceddin Urmevi'nin doğumunun 800. yıldönümü, Afzeleddin Huneci'nin doğumunun 800. yıldönümü, Aynalkudat Miyaneci'nin doğumunun 900. jübile ile ilgili makaleler hazırlamış, dergi ve gazetelerde yayınlanmıştır. Zakir Memmedov 2000'de Azerbaycan halkının Umummilli lideri Haydar Aliyev'in Nasireddin Tusi'nin doğumunun 800. yıldönümü ile ilgili verdiği Fermanla Devlet Jübile Komisyon'unun üyesi seçilmiştir. Zakir Memmedov 1997 yılında Azerbaycan Milli İlimler Akademisi'nin Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü'nde Doğu Felsefesi Tarihi ve Din bilimleri Bölümü'nü kurmuş ve hayatının sonuna kadar başkanlığını yapmıştır. O, 2001 yılında Azerbaycan Milli İlimler Akademisi muhabir üyesi seçilmiştir. Zakir Memmedov ortaokul yıllarında sanatsal yaratıcılığa ilgi göstermiştir. Bu yetenek, üniversitede öğrencilik yıllarında Arap şairlerinin şiirlerini ve daha sonraki dönemlerde önde gelen düşünürlerin şiirlerine tercümelerinde görülmektedir. Muhtelif zamanlarda Zakir Memmedov, Orta Asya cumhuriyetlerinde bilimsel konferanslara ve jübile etkinliklerine katılmıştır. Zakir Memmedov 2 Mart 2003 yılında Bakü'de vefat etmiştir. Zakir Memmedov'un araştırması sadece felsefi tarihçiler için değil, aynı zamanda muhtelif alanların uzmanları için büyük değeri olan bir kaynaktır.

EXTENSIVE ABSTRACT: According to the ideological characteristics of the Soviet era, there was no interest among researchers in the study of medieval Eastern philosophy. The change of time and the expansion of relations with world countries have increased the interest in this field in modern times. Today, opportunities in various fields of science have expanded and political restrictions have been eliminated. Despite the ideological limitations of the time, Prof. Dr. Zakir Mammadov's forty-year scientific activity was dedicated to the study of the rich philosophical treasures of the East, especially Azerbaijan, and the discovery of the heritage of Azerbaijani philosophers and thinkers. Zakir Mammadov was born on August 16, 1936, in Seyidli Village of Agdam district, one of the ancient and beautiful cities of the Karabakh region of Azerbaijan Republic. He studied at

secondary school No. 1 in Agdam in 1947-1957. As a result of his successful education, he graduated from the school in 1957 with a silver medal. In 1957, he entered the Department of Arabic language and literature of the newly opened Faculty of Oriental Studies at Azerbaijan State University (present Baku State University) and graduated there in 1962. From September 1962 to September 1963, he participated in the construction of the famous Aswan Dam in Egypt. Zakir Mammadov was the first Azerbaijani who worked in Aswan and the only Arabic translator from Azerbaijan. He studied the local dialect during this year and collected scientific books in Arabic for his future activities. After returning to Azerbaijan, Zakir Mammadov taught in the Egyptian dialect for the first time at the Azerbaijan State University (present Baku State University) for a year. From 1964 until the end of his life, he worked in the Department of Philosophy in the Azerbaijan National Academy of Sciences. (now the Institute of Philosophy and Sociology of the Azerbaijan Academy of Sciences). The training of Azerbaijani philosophers has become a philosophical school and has been an example for talented philosophers in all Muslim Eastern countries for centuries. In the 12th century, the pantheistic training of one of the Azerbaijani philosophers Aynalkudat Miyaneci and the Illumination training of Shihab al-Din Yahya Suhrawardi turned into a philosophical school and became an example for talented philosophers for centuries. His ideas later spread not only to the Islamic world, but also to European countries. In short, the history of world philosophy developed in the Middle Ages thanks to the philosophers of the East, especially Azerbaijan. He is the author of valuable books and articles about dozens of philosopher's lives and works, thinkers from Azerbaijan. The investigation of these personalities is related to his name in Azerbaijan. Zakir Mammadov's first book "Philosophical Thought in Azerbaijan in the 11-13th centuries" was in 1978. Until this period, his articles reflect the life and worldview of Sirajeddin Urmavi, Bahmanyar, Afzaladdin Khunaji, and Shihab al-Din Yahya Suhrawardi and dozens of other professional philosophers were published in various newspapers and journals. In the following years, research works such as "Bahmanyar's philosophy" (Baku, 1983), "Azerbaijan philosophers and thinkers of the Middle Ages" (Baku, 1986), "Sirajeddin Urmavi" (Baku, 1990), "Shihab al-Din Yahya Suhrawardi (Short bibliographic information)" (Baku, 1991), "Aynalkudat Miyaneci" (Baku, 1992), "The philosophical thoughts of Nizami Ganjavi" (Baku, 2000) have been published. The book "History of Azerbaijani philosophy" (1994) is the greatest work of the scientist. This monograph is the result of Zakir Mammadov's scientific search for more than thirty years. The book reflects issues on the history of Azerbaijani philosophy from ancient times to the end of the 19th century. Considering the value of the book, the work "history of Azerbaijani philosophy" was re-published in 2006 in accordance with the decree of the president of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev "on the implementation of mass publications in the Azerbaijani language with Latin graphics" dated January 12, 2004. Zakir Mammadov was one of the authors of the "Encyclopedic Dictionary of Philosophy" (1997) and a member of the scientific editorial board. He published 38 articles and was described as a prominent philosophical historian. Zakir

Mammadov is one of the authors of the 7-volume "History of Azerbaijan" (second volume of the book) (1998) (philosophy chapter) and 7-volume "Azerbaijani Literature History" (philosophy chapter). Zakir Mammadov worked as a scientific editor in the Azerbaijan Soviet Encyclopedia from 1969 to 1970, and tried to make materials on our national philosophy widely available in the encyclopedia. He is the author of 42 articles in the 10-volume encyclopedia. Zakir Mammadov translated some works of prominent philosophers into the Azerbaijani language and published them. In some years, he gave lectures at various universities in Baku and participated in the writing of textbooks and programs on philosophy. One of Zakir Mammadov's services is his efforts to make decisions about the anniversaries of the philosophers he studies and reach his goal. He published articles and articles on the 800th anniversary of the death of Shihab al-Din Yahya Suhrawardi, the founder of the ishraqi training, the 1000th anniversary of the birth of Bahmanyar, the 800th anniversary of the birth of Sirajeddin Urmavi, the 800th anniversary of the birth of Afzaladdin Xunaji, the 900th anniversary of the birth of Aynalkudat Miyaneci. Zakir Mammadov was elected a member of the State Jubilee Commission in 2000 by the decree of the national leader of the Azerbaijani people Heydar Aliyev on the 800th anniversary of the birth of Nasreddin Tusi. Zakir Mammadov founded the Department of History of Oriental Philosophy and Religious studies and was head of the department until the end of his life. He was elected as a correspondent member of the Azerbaijan National Academy of Sciences in 2001. Zakir Mammadov showed an interest in artistic creativity during his secondary school years. This ability can be seen in the translation of poems by Arab poets during his student years and in later periods into the poems of prominent thinkers. From time to time Zakir Mammadov participated in academic conferences and anniversaries in Central Asia. Zakir Mammadov died on March 2, 2003, in Baku. Zakir Mammadov's research is an indispensable source not only for philosophy historians but also for specialists working in various fields.